

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การใช้สื่อมวลชนเพื่อการเผยแพร่อิสลาม (ศึกษาเฉพาะกรณีมูลนิธิสันติชน)” ได้ใช้ทฤษฎีและแนวคิดเพื่อเป็นกรอบในการศึกษา ดังนี้

1. ทฤษฎีบทบาทและหน้าที่ของสื่อมวลชน
2. แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารในฐานะเป็นตัวเชื่อมโยงสถาบันทางสังคม
3. แนวคิดเกี่ยวกับหลักการเรียนรู้
4. แนวคิดเกี่ยวกับประสิทธิภาพของสื่อมวลชน
5. ทฤษฎีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ

ทฤษฎีบทบาทและหน้าที่ของสื่อมวลชน

การสื่อสารโดยเฉพาะสื่อมวลชน นับเป็นตัวจักรในการให้ความรู้และข่าวสารแก่ประชาชน ทำให้ประชาชนมีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะนำไปสู่การปรับวิถีชีวิต ทักษะคิด และค่านิยมเพื่อพัฒนาตัวเอง ทั้งนี้เพราะบทบาทของสื่อมวลชน เป็นหน้าที่ที่สื่อมวลชนต้องปฏิบัติ โดยสื่อมวลชนเป็นหน่วยงานย่อยอันหนึ่ง ที่มีส่วนในสังคมและมีบทบาทตอบสนองความจำเป็นทางสังคมนั้นๆ บทบาทและหน้าที่ของสื่อมวลชน คือความประสงค์ที่จะใช้สื่อมวลชนทำหรือก่อให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่งต่อสังคม

Harold D. Lasswell (1948) เป็นผู้ที่รวบรวมภารกิจของสื่อมวลชนทั้งหมดที่มีต่อสังคมไว้ โดยได้สรุปภารกิจพื้นฐานของสื่อมวลชนไว้ 3 ประการ คือ

1. ภารกิจในการเป็นยามคอยสอดส่องตรวจสอบสภาพแวดล้อมทางสังคม (Surveillance of the environment) ซึ่งหมายถึง หน้าที่ในด้านการสังเกตและติดตามเอาใจ

ใส่เหตุการณ์ หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นกับสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกสังคม เท่ากับทำหน้าที่เก็บรวบรวมและรายงานข่าว

2. ภารกิจในการสร้างความสัมพันธ์ให้กับส่วนต่างๆ ของสังคม (Correlation of the parts of society) ซึ่งหมายถึง การทำหน้าที่ชี้แจงให้เข้าใจว่ามีส่วนใดบ้างในสังคมที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นโดยการศึกษาวิเคราะห์รายละเอียดของเหตุการณ์อย่างรอบคอบ พร้อมทั้งทำหน้าที่ในการตีความ

3. ภารกิจในการสร้างความสัมพันธ์ให้กับส่วนต่างๆ ของสังคม (Transmission of the social heritage) ซึ่งหมายถึง หน้าที่สืบทอดความคิดเห็น ความเชื่อ ค่านิยม และบรรทัดฐานทางสังคมจากสมาชิกสังคมในแต่ละยุคสมัย เพื่อเป็นการขัดเกลาอบรม และให้ความรู้ ภารกิจนี้ยังรวมถึงการให้ข้อวิพากษ์วิจารณ์และตีความข่าวสาร เพื่อช่วยให้ข่าวสารที่แยกย่อยออกเป็นส่วนๆ มีความหมายเกิดขึ้น

นอกจากหน้าที่พื้นฐานของสื่อมวลชนที่ Lasswell ได้วางเอาไว้นี้ Charles Wright ได้นำมาขยายหน้าที่ย่อยๆ โดยมีการพูดถึงบทบาทของสื่อมวลชนในแง่ที่เป็นตัวผลักดันให้เกิดการเคลื่อนไหวภายในสังคม เมื่อสื่อมวลชนมักถูกคาดหวังว่า เป็นตัวปกป้องผลประโยชน์ และให้การสนับสนุน ค่านิยมหลักบางประการ รวมทั้งรูปแบบของพฤติกรรมบางอย่างได้ดังนี้

1. ด้านสารสนเทศ (Surveillance) คือ การที่สื่อมวลชนทำหน้าที่รายงานข่าวและนำเสนอข่าวที่เกิดขึ้น แจ้งให้ประชาชนรับทราบเกี่ยวกับจุดมุ่งหมาย กิจกรรมขององค์กรต่างๆ ให้สาระเกี่ยวกับเหตุการณ์และสถานการณ์ภายนอก การนำเสนอจะต้องเป็นสารสนเทศ หรือข้อเท็จจริงจากเหตุการณ์ เพื่อเสริมให้เกิดนวัตกรรม การปรับตัวและความก้าวหน้า และที่ปรากฏเป็นบทบาทโดยตรงคือ การรายงานและรณรงค์ด้านข่าวสาร

2. ด้านความเกี่ยวพัน (Correlation) คือบทบาทในการตีความสาระและเหตุการณ์ให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของ Gatekeeper แสดงความคิดเห็นในเชิงเสนอแนะ มีการให้สาระที่เป็นภูมิหลัง และการวิพากษ์วิจารณ์ นอกจากนี้ สื่อมวลชนยังต้องทำหน้าที่ใน

ลักษณะยามเฝ้าระวังผู้ที่กุมอำนาจและให้เป็นเวทีสำหรับนานาทัศนะ โดยการอธิบาย แปลความหมายและวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับความหมายของเหตุการณ์และข่าวสาร ให้ความสนับสนุนแก่อำนาจหน้าที่และปทัสสถานที่ยอมรับแล้ว ทำให้เกิดการสังคมนทางสังคม (Socialization) ประสานกิจการต่างๆ ของสังคมเข้าด้วยกัน ทำให้เกิดความยินยอมพร้อมใจ (Consensus) จัดระเบียบอะไรก่อนหลัง และบอกให้รู้ว่าสภาพทางสังคมอะไรสำคัญแก่อะไร

3. ด้านความต่อเนื่อง (Transmission) คือการที่สื่อมวลชนได้สะท้อนค่านิยมและวัฒนธรรมหลักออกมาในเนื้อหาของสื่อ และพัฒนาจิตสำนึกของการเป็นเจ้าของ การแสดงออกซึ่งวัฒนธรรมหลักและการยอมรับวัฒนธรรม รวมทั้งพัฒนาการของวัฒนธรรมใหม่ ก่อให้เกิดและดำรงไว้ซึ่งค่านิยมพื้นฐานของคนทั่วไป (Community of Values)

4. การผลักดันให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคม (Mobilization) คือการที่สื่อมวลชนเข้าร่วมรณรงค์เมื่อมีปัญหาบางอย่างเกิดขึ้น เป็นการระดมความคิด ไม่ว่าจะเป็นการเมือง การสงคราม การพัฒนาเศรษฐกิจ การทำงาน การศาสนา เป็นผู้กระตุ้นความสนใจ กระตุ้นให้เกิดการเข้ามีส่วนร่วม และพยายามโน้มน้าวใจเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เพื่อวัตถุประสงค์ส่วนรวม

5. ความบันเทิงเรีงรมย์ (Entertainment) โดยให้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน และเสนอวิธีการพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อลดความตึงเครียดทางสังคม

ทฤษฎีบทบาทและหน้าที่ของสื่อมวลชนที่กล่าวมานี้ ได้นำมาประยุกต์ใช้เพื่อวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนที่มูลนิธิสันติชนได้นำมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม และเพื่อวิเคราะห์ประสิทธิผลอันเกิดจากหน้าที่เหล่านั้น

แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารในฐานะเป็นตัวเชื่อมโยงสถาบันทางสังคม

เมื่อมนุษย์อยู่รวมกันเป็นหมู่เป็นเหล่า ย่อมเกิดการติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกันโดยวิธีธรรมชาติแบบปากต่อปาก และโดยการตั้งใจส่งผ่าน รวมทั้งการถ่ายทอดข่าวสาร เพื่อการ

แลกเปลี่ยนข้อมูลที่อยู่ในความสนใจ แลกเปลี่ยนประสบการณ์หรือความรู้ ความคิด ตลอดจนแลกเปลี่ยนความเชื่อ ทศนคติ การรับรู้ และความศรัทธา ผู้ที่มีความสามารถก็อาจใช้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ เพื่อการโน้มน้าวจิตใจไปสู่จุดที่มุ่งหมาย ถ้าปราศจากการติดต่อสื่อสารระหว่างกันแล้ว สังคมมนุษย์คงยากที่จะดำรงอยู่

การติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดเครือข่ายแห่งความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างบุคคลที่อยู่ในกลุ่มสังคมเดียวกัน หรือมีความสนใจร่วมกัน เป็นการดำรงไว้ซึ่งระบบสังคมที่มีความสัมพันธ์อย่างแน่นหนา มั่นคง ก่อให้เกิดเป็นกลุ่มสังคมวัฒนธรรมที่มีโครงสร้าง หรือการจัดระบบองค์การขึ้น เพื่อให้บรรลุบทบาทหน้าที่ขององค์กร จำเป็นที่จะต้องมีการประสานงานและการควบคุม การสื่อสารจะเป็นสื่อที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งที่สมาชิกขององค์กรจะได้รับอิทธิพลเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ เพื่อความเข้าใจร่วมกันเป็นพื้นฐาน การสื่อสารอาจสร้างความเข้าใจที่ตรงกัน หรือไม่ก็ได้ แต่เมื่อใดก็ตามที่การสื่อสารนั้นมีความเข้าใจร่วมกันได้ แม้จะไม่สมบูรณ์ ก็จะเป็นเหตุอันควรครอบคลุมถึงจุดมุ่งหมายอื่นที่กำหนดขึ้นเพื่อการติดต่อสื่อสารทุกๆ ครั้ง

ดังนั้น การมีความสัมพันธ์กันทางสังคม จึงเป็นหน้าที่ในการแลกเปลี่ยนแบ่งปันลักษณะพื้นฐานทางพฤติกรรม ด้วยการใช้กฎเกณฑ์ที่มีอยู่อย่างมีระบบ เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางด้านจิตใจ

ในการสร้างความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันย่อมต้องอาศัยสื่อเพื่อการเชื่อมโยงถ่ายทอดความเข้าใจซึ่งกันและกัน การเลือกใช้สื่อที่เหมาะสม ย่อมสามารถที่จะเพิ่มหรือลดประสิทธิผลของการสื่อสารได้ หากผู้ใช้สื่อเลือกใช้กลยุทธ์ที่เหมาะสมกับสถานการณ์การสื่อสาร (Communication Situation) ประสิทธิผลของการสื่อสารก็ย่อมจะมาก สื่อดังกล่าวอาจเป็นได้ทั้งสื่อบุคคล (Personal Media) และสื่อมวลชน (Mass Media) สื่อมวลชนมีความสำคัญในการเพิ่มพูนความรู้ ก่อให้เกิดการตระหนักรับทราบเรื่องราว ส่วนสื่อบุคคลมีความสำคัญในการชักจูงจิตใจให้เกิดการยอมรับ

สื่อมวลชนเป็นสื่อกลางที่ทำหน้าที่รับใช้สังคมในการนำเสนอความรู้ ข่าวสาร และ ความเพลิดเพลินไปสู่สังคม จัดเป็นสื่อที่มีอำนาจในการกล่อมเกลาสังคม (Socialization) ทั้ง โดยทางตรงและโดยทางอ้อม การใช้อำนาจดังกล่าวไม่ว่าโดยการจัดการโน้มน้าวจิตใจ (Persuasion) ใดๆ เป็นสิ่งที่สื่อมวลชนควรกระทำโดยมีความรับผิดชอบในผลตอบกลับ ทั้ง โดยทางตรงและโดยทางอ้อม

นอกเหนือจากการที่สื่อมวลชนสามารถเปลี่ยนแปลงสังคม สื่อมวลชนยังสามารถ ควบคุมสังคมได้ในระดับหนึ่ง เนื่องจากสื่อมวลชนเป็นสื่อที่มีอิทธิพล ในการสร้างความยอมรับ (Engineering and Consent) จึงมักถูกนำไปใช้เพื่อการประชาสัมพันธ์ หรือการโฆษณาชวนเชื่อเพื่อการโน้มน้าวจิตใจผู้รับสาร ให้เกิดความเห็นคล้อยตามเป้าหมายที่ผู้ส่งสาร ต้องการ

เดนิส แมคควอล ให้ความเห็นที่ว่าสถาบันสื่อมวลชนใดๆ ก็ตาม ควรจะประกอบด้วย ลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ การผลิต (Production) การผลิตซ้ำ (Reproduction) และการ เผยแพร่ (Distribution) ความรู้ต่างๆ เพื่อให้เกิดประสบการณ์ต่อเนื่อง ได้รู้ ได้เข้าใจ เป็นการ สนับสนุนความรู้เดิม เพิ่มความรู้ใหม่ ก่อให้เกิดความเข้าใจในเรื่องราวต่างๆ ดียิ่งขึ้น

การสื่อสารจึงมีหน้าที่ในการเชื่อมโยงส่วนต่างๆ ในสังคม เป็นเครื่องมืออํารงรักษา สังคมให้อยู่ในสภาพสมดุลย์ การสื่อสารของมนุษย์ จึงเป็นกิจกรรมที่คนในสังคมได้ถ่ายทอด สิ่งต่างๆ แก่กันและกัน

แนวความคิดของ Dennis McQuail ที่กล่าวมานี้ ได้นำมาประยุกต์ใช้เพื่อ วิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชน ในฐานะเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างสถาบันทางศาสนา กับสถาบันทางสังคม

แนวคิดเกี่ยวกับหลักการเรียนรู้ (Principles of Learning)

การเรียนรู้ คือการที่บุคคลหรือกลุ่มเป้าหมายได้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างจะถาวรภายใต้สถานการณ์และเงื่อนไขที่เหมาะสม อันเป็นผลมาจากประสบการณ์ การฝึกหัด การปฏิบัติการ การกระทำจริงจะด้วยวิธีการที่ตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตามที่ หรือ

การเรียนรู้ คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมซึ่งอาจจำแนกได้เป็น 3 ด้าน คือ

1. พฤติกรรมทางความรู้ คือ เปลี่ยนจากไม่รู้ให้เป็นรู้
2. พฤติกรรมทางทักษะ คือ จากทำไม่เป็นเป็นให้ทำเป็น
3. พฤติกรรมทางทัศนคติ คือ เปลี่ยนจากความรู้สึกไม่ชอบให้ชอบ หรือจากชอบเป็นไม่ชอบ

การเรียนรู้ที่สมบูรณ์ (Learned) คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้ง 3 ด้าน ซึ่งมีใช่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมภายนอกที่เรามองเห็นด้วยตาเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงพฤติกรรมซึ่งประกอบด้วยกระบวนการทางจิตใจ เช่น ความนึกคิด ความสามารถทางสมอง และความรู้สึกต่างๆ เป็นต้น

การเรียนรู้เกิดจากอะไร

การเรียนรู้ เกิดจากสภาพการณ์ 3 ประการ คือ

1. การเรียนรู้ที่เกิดจากสภาพการณ์ทางธรรมชาติ (Natural Setting) มนุษย์เราเรียนรู้จากสภาพธรรมชาติ เช่น การอยู่ในร่ม สบายกว่าอยู่กลางแจ้งแดดกลางฝน มนุษย์จึงคิดสร้างบ้านเป็นที่กำบังเพื่อหลบแดดและฝน
2. การเรียนรู้ที่เกิดจากสภาพการณ์ของสังคม (Society Setting) มีอยู่ทั่วไปในชีวิตประจำวัน เช่น การเรียนรู้ที่เกิดจากการอ่านหนังสือพิมพ์ ชมโทรทัศน์ การมีส่วนร่วม

กิจกรรมในสังคม และจากสภาพของสังคมประจำวัน เช่น คนที่อยู่ในสังคมที่มักง่าย ได้ฟังคำหยาบทุกวัน เห็นคนทิ้งของสกปรกไม่เป็นที่ เป็นทางเป็นประจำ จะเกิดการเรียนรู้และมีพฤติกรรมคล้ายกับคนในสังคมนั้นๆ

3. การเรียนรู้ที่เกิดจากสภาพการณ์ของการจัดการเรียนการสอน (Formal Instructional Setting) โดยมีผู้แทนของสถาบันจัดลำดับของการเรียนรู้อย่างมีจุดหมายและต่อเนื่องกัน เป็นการ จัดสภาพการเรียนการสอนเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

การเรียนรู้ที่เกิดจากข้อ 1 และข้อ 2 นั้น เป็นการเรียนรู้โดยบังเอิญมากกว่าตั้งใจ ไม่มีจุดหมายที่แน่นอน และไม่มีการลำดับการเรียนรู้ให้ต่อเนื่องกันแต่อย่างใด

ลำดับขั้นของการเรียนรู้

Lee J. Gronbach กล่าวว่า การเรียนรู้คือการแก้ปัญหา ซึ่งจะต้องประกอบไปด้วยสิ่งต่อไปนี้ คือ

1. สถานะการณ์ หมายถึง สิ่งแวดล้อม และบรรยากาศรอบตัวผู้เรียน
2. ลักษณะประจำตัวบุคคล ได้แก่ ความสามารถ ความถนัด ความสนใจ และความพร้อมของผู้เรียน อันจะมีส่วนช่วยให้การเรียนบรรลุผลสำเร็จ
3. ความมุ่งหมาย คือ การทราบจุดมุ่งหมายของสิ่งที่จะเรียน
4. การแปลความหมาย เป็นการนำตัวเองเข้าไปอยู่ในสถานการณ์ เพื่อแปลความหมายของสิ่งที่ตนพบ ช่วยให้เกิดการแก้ปัญหา
5. การกระทำ หมายถึง การตอบสนองต่อสถานการณ์ที่พบหลังจากการแปลความหมายแล้ว
6. ผลการปฏิบัติ ได้แก่ ผลที่ได้รับจากการกระทำ ถ้าเป็นผลดีก็สามารถนำไปใช้ในสถานการณ์ที่ใกล้เคียงกันได้ แต่ถ้าผลที่ได้รับพบกับความล้มเหลวก็จะมี การแก้ไขปรับปรุง การกระทำ หรืออาจจะต้องเริ่มโดยการแปลความหมายสถานการณ์ที่พบใหม่

7. ปฏิกริยาต่อความล้มเหลว ได้แก่ วิธีการตอบสนองต่อความล้มเหลว บางคนอาจจะแก้ไขปรับปรุงวิธีการตอบสนอง (การกระทำ) เพื่อให้ได้วิธีที่ดีหรือบางคนอาจจะเลิกล้มความหวังเดิมเสีย

กระบวนการเรียนรู้ นั้น ผู้สอนจะต้องทำการเร้าและจูงใจให้ผู้เรียนเกิดความคิดและแปลตาม ลองคิดหาวิธีศึกษาแก้ปัญหาต่างๆ เพื่อสะดวกในการนำไปใช้ จึงขอจัดลำดับการเรียนรู้ไว้ดังนี้

1. ขั้นเกิดความสนใจ (Motivation) อยากเรียน อยากรู้ และมีความปรารถนาที่จะรับรู้ข่าวสาร ผู้สอนต้องใช้วิธีการหลายๆ อย่าง ที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ อาจใช้สิ่งเร้าที่ให้เสียงดัง - ค่อย แสงสว่าง - มีด หรือให้มีการเคลื่อนไหวของสิ่งเร้าเข้าช่วย นอกจากนี้ อาจใช้สิ่งเร้ากระตุ้นให้เกิดความต้องการอยากประสบความสำเร็จ อยากก้าวหน้า หรือชี้ให้เห็นมองเห็นคุณค่าของสิ่งที่เรียนได้

2. ขั้นเกิดความต้องการเรียน หรือขั้นศึกษาข้อมูล (Information) มีจุดมุ่งหมาย เมื่อผู้เรียนเกิดความสนใจอยากรู้จากการเรียนแล้ว ผู้สอนจะต้องใช้วิธีการต่างๆ ให้ผู้เรียนเกิดความต้องการที่จะเรียนอย่างถาวร ไม่ทอดทิ้งหรือท้อใจง่ายๆ ต้องให้ผู้เรียนได้กำหนดวัตถุประสงค์ ได้มีส่วนร่วมจัดประสบการณ์ในการเรียนของตน ได้อยู่ในบรรยากาศที่ดีเป็นกันเอง มีอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้พอเพียง มีการยกย่องให้เกียรติ และให้ผู้เรียนได้ประเมินผลการเรียนของตนเป็นระยะๆ พร้อมทั้งมองเห็นประโยชน์ของการเรียนนั้นๆ

3. ขั้นลองคิดแก้ปัญหาด้วยวิธีการต่างๆ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ศึกษาหาความรู้ และแก้ปัญหาด้วยวิธีการต่างๆ โดยการศึกษาด้วยตนเอง ปรึกษากับเพื่อน การอภิปรายในกลุ่ม การศึกษาค้นคว้าในห้องสมุด การลองคิดแก้ปัญหาโดยการปฏิบัติจริง หรือได้ถามจากคนอื่น ๆ การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ลองแก้ปัญหาหลายๆ วิธี ผู้เรียนจะทราบวิธีใดดีที่สุดที่สามารถนำมาใช้ได้

4. **ขั้นลองผิดลองถูก (Trial and Error)** เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองอย่างเสรี ให้ทดลองแก้ปัญหาด้วยวิธีการที่เขาคิดว่าดีที่สุด ในตอนแรกอาจมีการผิดพลาดบกพร่องบ้าง แต่ก็ต้องมีการปรับปรุงแก้ไขไปเรื่อยๆ จนสามารถปรับปรุงและสรุปเป็นกฎเกณฑ์ขั้นต้นก่อนว่าควรทำอย่างไรก่อนหลัง ทำให้ผู้เรียนได้ใช้ความรู้ ความสามารถของตนเองอย่างเต็มที่

5. **ขั้นจัดประสบการณ์ให้ผู้เรียนได้ลองแก้ปัญหา หรือขั้นพยายาม (Application)** โดยผู้สอนมอบปัญหาหรือประเด็นให้ผู้เรียนลองแก้ แล้วดูว่าได้นำเอาความรู้ที่ได้มาทำให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองได้ดีเพียงใด ขั้นใดที่ควรปรับปรุงแก้ไขพิจารณาหาทางช่วยเหลือ

6. **ขั้นสรุปเป็นกฎเกณฑ์ หรือขั้นสำเร็จผล (Progress)** นำประสบการณ์ใหม่และประสบการณ์เดิมมาหาข้อเท็จจริง แล้วจัดลำดับขั้นของการลองผิดลองถูกของตนว่ามีขั้นตอนอย่างไร ขั้นใดมาก่อนขั้นใดมาหลัง ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น เป็นการสรุปความคิดรวบยอด ทำให้ผู้เรียนมองเห็นขั้นตอนกฎเกณฑ์ของการเรียนนั้นได้อย่างถูกต้อง สามารถนำไปใช้แก้ปัญหาอื่นๆ ต่อไปได้เป็นอย่างดี

สิ่งสำคัญที่ช่วยให้การเรียนรู้เป็นไปโดยง่าย

1. ความเหมาะสมและความพร้อมของผู้เรียน ได้แก่ ระดับพัฒนาการทางกาย อารมณ์ สติปัญญา วัย ความสามารถ และประสบการณ์เดิม
2. แรงจูงใจทั้งภายนอกและภายใน ซึ่งอาจเกิดขึ้นเองหรือจากการเร้าก็ได้
3. ทักษะที่ดีต่อสิ่งที่เรียน ขจัดอุปสรรคจากสิ่งแวดล้อมที่จะเป็นปัญหาทางอารมณ์ อันจะเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้
4. สิ่งที่เรียนตรงกับความต้องการ ความปรารถนาและความสนใจของผู้เรียน
5. สิ่งที่เรียนรู้ใหม่นั้นสอดคล้องกับประสบการณ์เดิม คือ มีความรู้เดิมอยู่บ้าง
6. ผู้เรียนทราบจุดมุ่งหมายของการเรียน มองเห็นประโยชน์ที่จะได้รับ
7. สิ่งที่เรียนมีคุณค่า มีความหมายต่อผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์ ทั้งสามารถจะเรียนรู้เรื่องและเข้าใจได้ดี

8. ผู้เรียนได้มีโอกาสฝึกฝนหรือทำซ้ำบ่อยๆ ทำให้เกิดความชำนาญ
9. ผู้เรียนได้มีโอกาสลงมือกระทำด้วยตนเอง (Learning by Doing)
10. ผู้เรียนทราบความก้าวหน้าและข้อผิดพลาดของตน ซึ่งจะเร่งรีบในการเรียนรู้ที่
ขึ้น
11. มีการเสริมแรงจากผู้สอน และผู้สอนใช้เทคนิควิธีการสอนที่ดีและเหมาะสม
(เชียร์ศรี วิวิธศิริ , 2527 : 19 - 22)

การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ยุ่งยากซับซ้อน และอาจประกอบด้วยเคล็ดลับและกลยุทธที่มากมาย แต่อย่างไรก็ตาม หลักการเรียนรู้ที่ควรนำไปใช้ในการวางแผนการเผยแพร่ความรู้ นั้น Leighbody และ Kidd (1966) ได้แนะนำไว้ว่า ก่อนที่จะเริ่มวางแผนหรือจัดประสบการณ์การเรียนรู้ นั้น ควรพิจารณาถึงหลักความจริงบางประการที่จะทำให้นักเรียนหรือกลุ่มเป้าหมายได้เกิดการยอมรับและเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ หลักความจริงของการเรียนรู้ที่ได้แนะนำไว้ ได้แก่

1. บุคคลจะเรียนรู้ได้ดีที่สุดเมื่อมีความพร้อมที่จะเรียน เมื่อมีจุดประสงค์ที่แน่นอน และมีเหตุผลที่ดีในการเรียนบางสิ่งก็จะเป็นการง่ายยิ่งขึ้นที่จะยอมรับการเรียนรู้ นั้น และทำให้เกิดผลสำเร็จในการเรียนรู้ได้
2. หากได้ใช้ความรู้และประสบการณ์มากเท่าไร ยิ่งจะช่วยให้เข้าใจในสิ่งนั้นมากยิ่งขึ้น หากละทิ้งไปเป็นเวลานานย่อมจะมีผลทำให้ลืมสิ่งนั้นไปได้
3. หากสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปนั้นสามารถนำไปใช้เป็นประโยชน์ต่อตัวเองได้ ก็จะทำให้เกิดความพึงพอใจกับสิ่งที่ได้รับผลนั้น และทำให้จดจำสิ่งที่เรียนรู้ได้ดีและมีความต้องการที่จะเรียนรู้มากขึ้น
4. การเรียนรู้สิ่งใหม่จะทำได้ง่ายขึ้น ถ้าการเรียนรู้นั้นสามารถสร้างความเชื่อมโยงกับสิ่งที่ได้เรียนรู้มาก่อนแล้วได้ จะเป็นการดีที่สุดหากได้เริ่มต้นจากขั้นตอนที่ง่ายซึ่งเชื่อมโยงกับสิ่งที่ได้เข้าใจมาก่อนแล้ว นำไปสู่การเรียนรู้สิ่งใหม่หรือสิ่งที่มีความยากมากขึ้นได้ดี
5. การเรียนรู้จะต้องกระทำตามลำดับที่ละชั้น สิ่งใหม่ทุกสิ่งที่เรียน จำเป็นต้องให้ต่อกับสิ่งที่เรียนรู้มาแล้วหลายๆ สิ่งให้มากที่สุด สิ่งเหล่านี้สามารถทำได้ดีด้วยการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้กันอย่างเป็นลำดับขั้นตอนที่เหมาะสม

6. การเรียนรู้งาน จะกระทำได้ด้วยการลงมือปฏิบัติ ก่อนที่กระบวนการเรียนรู้จะสมบูรณ์ได้นั้น ผู้เรียนต้องได้รับการฝึกหัดในสิ่งที่คาดหวังว่าจะเรียน

7. การเรียนที่ประสบผลสำเร็จจะช่วยกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ที่ดี ความไม่เข้าใจ หรือความล้มเหลวจากการเรียนรู้ทำให้เกิดความเบื่อหน่าย จึงควรมีการวางแผนการเรียนรู้ ด้วยการประเมินความสำเร็จในทุกขั้นตอนของการเรียนรู้

(ผศ.สุชาติ ศิริสุขไพบูลย์ , 2528)

แนวคิดเกี่ยวกับหลักการเรียนรู้ที่กล่าวมานี้ ได้นำมาประยุกต์ใช้เพื่อวิเคราะห์ เนื้อหาในสื่อมวลชนที่ใช้ในการเผยแพร่อิสลาม ของมูลนิธิสันติชน โดยแนวคิดนี้จะใช้วิเคราะห์ เนื้อหาว่า สาร (Message) ที่ส่งมากับสื่อมวลชน โดยมีเป้าหมายในการเผยแพร่ความรู้ความ เข้าใจเกี่ยวกับศาสนาอิสลามนั้น มีความเหมาะสมตามหลักการเรียนรู้หรือไม่ เพียงใด

แนวคิดเกี่ยวกับประสิทธิภาพของสื่อมวลชน

ในกระบวนการสื่อสารมีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ ได้แก่ ผู้ส่งสาร (Source) สาร (Message) สื่อ (Media) และผู้รับสาร (Receiver) องค์ประกอบทั้ง 4 นี้ มีส่วนสำคัญในการกำหนดความสำเร็จของการสื่อสารที่จะทำให้ผู้รับสารเกิดความรู้ความเข้าใจ มีทัศนคติ และพฤติกรรมไปในแนวทางที่ผู้ส่งสารปรารถนา สิ่งสำคัญที่สุดคือ สื่อ (Media) เป็นวิถีทางที่จะนำพาข่าวสารจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร ซึ่งจำแนกได้ 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ สื่อมวลชน (Mass Media) สื่อบุคคล (Personal Media)

(เสถียร เขยประทับ , 2535)

สื่อมวลชน หมายถึง สื่อที่สามารถจะเข้าถึงกลุ่มผู้รับสารที่มีจำนวนมาก และอยู่กัน อย่างกระจัดกระจาย ซึ่งสื่อมวลชนของการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และสื่อวารสาร

คุณลักษณะของสื่อมวลชน คือ

1. สามารถเข้าถึงผู้รับสารหรือกลุ่มเป้าหมายจำนวนมากได้ในเวลาอันรวดเร็ว

2. สามารถให้ความรู้และข่าวสารได้ดี
3. สามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ไม่พึงปรารถนาได้

อิทธิพลของสื่อมวลชน

โจเซฟ ที แคลปเปอร์ (Joseph T. Klapper อ้างใน ประมะ สตะเวทิน , 2533) ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับอิทธิพลของสื่อมวลชนประเภทต่างๆ ที่มีต่อทัศนคติและพฤติกรรมด้านต่างๆ ของประชาชนไว้ดังนี้

1. อิทธิพลของสื่อมวลชนที่มีต่อประชาชนนั้น ไม่ใช่อิทธิพลโดยตรง แต่เป็นอิทธิพลโดยอ้อม เพราะมีปัจจัยต่างๆ ที่กั้นอิทธิพลของสื่อมวลชน ปัจจัยดังกล่าว ได้แก่
  - 1.1 ความมีใจโน้มเอียงของผู้รับสาร (Predispositions) ประชาชนจะมีความคิดเห็น ค่านิยม และมีความโน้มเอียงที่จะประพฤติปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ก่อน ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากการคบหาสมาคมกับคนอื่น และสถาบันที่ตนเป็นสมาชิก เมื่อบุคคลผู้นั้นสัมผัสกับสื่อมวลชน ก็จะนำเอาทัศนคติ ค่านิยม และพฤติกรรมเหล่านั้นติดตัวมาด้วย
  - 1.2 การเลือกของผู้รับสาร (Selective Process) ประชาชนจะเลือกรับสารที่สอดคล้องกับความคิดเห็นและความสนใจของตน และจะหลีกเลี่ยงไม่ยอมรับสารที่ไม่สอดคล้อง หรือที่ขัดแย้งกับความคิดเห็นและความสนใจของตน ประชาชนจะพยายามตีความสารตามความเชื่อ และค่านิยมที่ตนมีอยู่เดิม และจะเลือกจดจำเฉพาะสิ่งที่สนับสนุนความคิดและความเชื่อของตน
  - 1.3 อิทธิพลของบุคคล (Personal Influence) ข่าวสารจากสื่อมวลชนอาจไม่ได้ไปถึงประชาชนทั่วไปในทันที แต่จะผ่านสื่อบุคคลหรือผู้นำความคิดเห็นก่อนจะไปถึงประชาชน ผู้นำความคิดเห็นมักสอดแทรกความรู้สึกนึกคิดของตนเข้าไปด้วย ผู้นำความคิดเห็นมักจะเป็นคนที่ได้รับความเชื่อถือเลื่อมใสและไว้วางใจจากประชาชนทั่วไป จึงเป็นผู้มีอิทธิพลต่อความคิดเห็นและการตัดสินใจของประชาชน
  - 1.4 ลักษณะของธุรกิจด้านสื่อมวลชน (Economic Aspects) การดำเนินธุรกิจด้านสื่อมวลชนในสังคมเสรีนิยมซึ่งมีระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมนั้น สื่อมวลชน

สามารถแข่งขันกันได้โดยเสรี ต่างฝ่ายต่างเสนอความคิดเห็นและค่านิยมที่แตกต่างกันออกไป และประชาชนก็มีเสรีภาพในการที่จะเลือกเชื่อถือความคิดเห็นใดความคิดเห็นหนึ่งได้ และตัดสินใจได้เองว่าควรเชื่อถือสื่อมวลชนไหนดี

2. อิทธิพลที่สื่อมวลชนมีต่อประชาชน เป็นเพียงผู้สนับสนุนเท่านั้น คือสื่อมวลชนจะสนับสนุนค่านิยม ความมีใจโน้มเอียง ตลอดจนแนวโน้มด้านพฤติกรรมของประชาชนให้มีความเข้มแข็งขึ้นและพร้อมที่จะแสดงให้ปรากฏออกมาเมื่อมีแรงจูงใจเพียงพอหรือเมื่อมีโอกาสเหมาะสม

3. สื่อมวลชนอาจทำหน้าที่เป็นผู้เปลี่ยนแปลงประชาชนได้เช่นกัน จะเกิดขึ้นต่อเมื่อบุคคลมีความโน้มเอียงที่จะเปลี่ยนแปลงอยู่ก่อนแล้ว หากสื่อมวลชนสามารถเสนอสิ่งที่สอดคล้องกับความต้องการของเขา เขาก็จะเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมได้ สื่อมวลชนจึงทำหน้าที่เป็นเพียงผู้เสนอหนทางในการเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมเท่านั้น

4. สื่อมวลชนสามารถสร้างทัศนคติและค่านิยมใหม่ให้เกิดแก่ประชาชนได้ในกรณี queบุคคลนั้นๆ ไม่เคยมีความรู้หรือประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งนั้นมาก่อน ทัศนคติและค่านิยมใหม่นี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลผู้รับสารที่เสนอเรื่องราวในแนวเดียวกันบ่อยๆ เป็นอิทธิพลในลักษณะสะสม มิใช่อิทธิพลที่ก่อให้เกิดผลในทันทีทันใด หรือในระยะเวลายันสั้น

วิลเบอร์ ชรามม์ (Wilbur Schramm) ได้กล่าวว่าการสื่อสารเข้ามามีบทบาทต่อการพัฒนาได้ 3 ลักษณะ คือ ลักษณะที่หนึ่ง ประชาชนต้องได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการพัฒนา ลักษณะที่สอง ประชาชนมีโอกาสเข้าร่วมในกระบวนการตัดสินใจที่จะเปลี่ยนแปลง และลักษณะที่สาม ทักษะที่จำเป็นต้องได้รับการอบรมสั่งสอน เช่น เด็กต้องได้รับการศึกษา ผู้ประกอบอาชีพต่างๆ ต้องได้รับการอบรม เรียนรู้ ในการปรับปรุงอาชีพของตนให้ก้าวหน้า

แม้ว่าสื่อมวลชนจะมีความสำคัญมากในการให้ความรู้แก่บุคคลต่างๆ แต่ในประเทศที่ด้อยพัฒนาพบว่า มีการใช้สื่อมวลชนต่ำ อาจเป็นเพราะ

ประการที่หนึ่ง สื่อมวลชนเข้ามาถึงประชาชนน้อย
 ประการที่สอง ประชาชนมีระดับการศึกษา ระดับการอ่านออกเขียนได้ต่ำ
 ประการที่สาม สาร (Message) ที่อยู่ในสื่อมวลชน ไม่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของ
 ประชาชน

(เสถียร เขยประทับ , 2525)

ทฤษฎีเกี่ยวกับประสิทธิภาพของสื่อมวลชนที่กล่าวมานี้ ได้นำมาประยุกต์ใช้เพื่อ
 วิเคราะห์หาประสิทธิผลของสื่อมวลชนที่ใช้ในการเผยแพร่อิสลามของมูลนิธิสันติชน

ทฤษฎีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ (Uses and Gratifications Theory)

แนวทฤษฎีการใช้สื่อและความพึงพอใจ (Uses and Gratifications Approach) อยู่ภายใต้กรอบทฤษฎีที่นักการสื่อสารมวลชนเรียกกันว่า ทฤษฎีเชิงหน้าที่ (Functional Perspective) การวิเคราะห์ในเชิงหน้าที่ของสื่อมวลชนนี้ตั้งอยู่บนความเชื่อที่ว่า พฤติกรรม และปรากฏการณ์ในสังคมมนุษย์ต่างก็เกี่ยวข้องในเชิงหน้าที่ต่อกัน กล่าวคือ มีความเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นระบบ ทั้งแบบลูกโซ่และแบบวงจร ดังนั้น พฤติกรรมของมนุษย์จึงอาจอธิบายได้ว่าเกิดขึ้นจากความต้องการ (Needs) ซึ่งความต้องการแต่ละคนจะมีที่มาต่างๆ กัน พฤติกรรมการเปิดรับสื่อมวลชนของบุคคลเกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการอันเกิดจากพื้นฐานด้านจิตใจของบุคคลนั้นๆ และประสบการณ์ที่บุคคลนั้นได้รับจากสถานการณ์ทางสังคมของเขา แม้ว่าการใช้สื่อมวลชนนั้นจะไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับความต้องการทุกๆ ด้านของมนุษย์ แต่ก็เป็นที่น่าสนใจว่า จะต้องมีความเกี่ยวข้องกับความต้องการบางอย่าง เช่น ความต้องการข่าวสาร ข้อมูล หรือการเปิดรับสื่อมวลชนอาจเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องขาดเสียบางสิ่งบางอย่างที่ขาดหายไปหรือหาไม่ได้ในขณะนั้น เช่น ความต้องการมีการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น ดังนั้น การบริโภคสื่อ จึงถือได้ว่าเป็นตัวแปรที่ช่วยให้ระบบสังคมของมนุษย์เข้าสู่สมดุล และทำให้มนุษย์มีศักยภาพในการปฏิบัติหน้าที่ตามปกติได้ดียิ่งขึ้น พฤติกรรมการรับสารของมนุษย์ เป็นสิ่งที่เกิดจากปฏิกิริยาตอบโต้ต่อความต้องการของมนุษย์เอง ที่จะรักษารูปแบบพฤติกรรมที่เหมาะสม หรือเพื่อปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม และความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม เพื่อรักษาให้ระบบชีวิตของตนคงอยู่ได้อย่างปกติ

ที่มาของทฤษฎี

การศึกษาเกี่ยวกับสื่อมวลชนโดยทฤษฎีการใช้สื่อและความพึงพอใจนี้ เริ่มต้นเป็นครั้งแรกเมื่อ Herzog (1994) ศึกษาเกี่ยวกับความพอใจที่แม่บ้านได้รับการฟังรายการละครวิทยุภาคกลางวัน ในขณะที่เดียวกัน การศึกษาผลกระทบของสื่อต่อผู้รับสารเริ่มสื่อเค้ว่าสื่อมวลชนไม่ได้มีอิทธิพลต่อผู้รับสารมากดังที่นักวิชาการในยุคเริ่มแรกเคยตั้งสมมุติฐานไว้ การค้นพบครั้งนี้ เป็นแนวให้นักนิเทศศาสตร์มองเห็นว่า ผู้รับสารนั้นไม่ได้เป็นเพียงผู้รับเอาอิทธิพลจากสื่อมวลชนเท่านั้น หากแต่มีบทบาทมากขึ้นไปกว่านั้น จึงโยงไปสู่ความคิดที่ว่า ผู้รับสารเลือกใช้สื่อประเภทต่างๆ และเลือกรับเนื้อหาของสารเพื่อสนองความต้องการของตน ทำให้การวางแนวคิดใหม่เชื่อกฎือว่าในการสื่อสารนั้น ผู้รับสารคือตัวจักรที่จะตัดสินใจโดยอาศัยพื้นฐานความต้องการของตนเองเป็นหลักได้รับการสนับสนุนเป็นจริงเป็นจังขึ้น

การวิจัยการใช้สื่อและความพึงพอใจนี้ ได้รับความสนใจอีกครั้งหนึ่ง เมื่อ Katz และคณะ (1974) ศึกษาข้อมูลซึ่งเก็บจากผู้ใช้สื่อในประเทศอิสราเอล งานวิจัยชิ้นนี้ มีลักษณะเป็นการวิจัยสำรวจขั้นพื้นฐาน และความพยายามที่จะประดิษฐ์เครื่องมือในการวัด มากกว่าที่จะเป็นการศึกษาเพื่อพิสูจน์สมมุติฐานใดๆ เนื่องจกงานวิจัยเป็นงานชิ้นแรกที่มีลักษณะเป็นการวิจัยการใช้สื่อและความพึงพอใจ รวมทั้งยังเป็นต้นแบบของงานวิจัยในแนวนี้ และเครื่องมือในการวัดที่ใช้ในการศึกษาต่อๆ มา ก็ยังคงเลียนแบบงานชิ้นนี้อยู่มาก จึงได้กล่าวถึงการศึกษาโดย Katz และคณะ ชิ้นนี้เป็นหลัก

Katz และคณะ ได้สร้างมาตราวัดความต้องการทางด้านจิตใจและสังคมมนุษย์ขึ้น โดยนำเอาองค์ประกอบ 3 อย่างมารวมกันเข้าเป็นความต้องการในแง่ต่างๆ องค์ประกอบทั้ง 3 อย่างนี้ ได้แก่

ก. Mode คือลักษณะของความต้องการ เช่น

- 1) ต้องการให้เพิ่มมากขึ้น
- 2) ต้องการให้ลดน้อยลง

3) ต้องการให้ได้มา

ข. Connection คือจุดประสงค์ของการติดต่อของบุคคลต่อสิ่งภายนอก คือ

- 1) การติดต่อเพื่อรับข่าวสาร ความรู้
- 2) การติดต่อเพื่อความพอใจ เพื่อประสบการณ์ทางสังคม
- 3) การติดต่อเพื่อความเชื่อถือ ความมั่นใจ ความมั่นคงและสถานภาพ
- 4) การติดต่อเพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์

ค. Referent คือ บุคคลหรือสิ่งแวดล้อมภายนอกที่มนุษย์โยงการติดต่อไปสู่ ได้แก่

- 1) ตนเอง
- 2) ครอบครัว
- 3) เพื่อนฝูง
- 4) สังคม รัฐบาล
- 5) ชนบประเพณี วัฒนธรรม
- 6) โลก
- 7) สิ่งภายนอกอื่นๆ ที่มีความหมายนัยลบ

(ดร.ยุบล เบ็ญจรงค์กิจ , 2534)

จากองค์ประกอบทั้งสามนี้ Katz และคณะ ได้สร้างข้อความแสดงความต้องการ (Needs) ของบุคคลขึ้น เป็นจำนวน 35 ข้อความ ซึ่งให้เห็นถึงความต้องการของบุคคลซึ่งสามารถใช้สื่อต่างๆ เพื่อสนองความพึงพอใจ (Gratifications) ได้ การสร้างข้อความแสดงความต้องการทำได้ดังนี้ คือ ก1 ข4 ค2 หมายถึง ความต้องการที่จะเพิ่มพูนการติดต่อเพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับครอบครัว ซึ่งจะเขียนเป็นภาษาธรรมดาที่เข้าใจง่ายขึ้น คือ ความต้องการที่จะใช้เวลาอยู่กับครอบครัวของตน ก2 ข4 ค1 คือความต้องการที่จะลดการติดต่อกับตนเอง นั่นคือ ความต้องการที่หนีพ้น (Escape) จากสถานะที่เป็นจริงในโลก ซึ่งสื่อเพื่อความบันเทิงจะสามารถตอบสนองความต้องการนี้ได้

Katz และคณะ นำข้อความชี้ความต้องการของบุคคล จำนวน 35 ข้อความมาสร้างมาตรวัด (Rating Scale) ระดับของการตระหนักในความสำคัญของความต้องการแต่ละ

อย่างของบุคคล (Individual's Need Saliency) โดยใช้มาตรวัด 4 ระดับ คือ ความต้องการ
แรงนี้ (1) สำคัญมาก (2) สำคัญพอใช้ (3) ไม่ค่อยสำคัญนัก (4) ไม่สำคัญเลย

นอกจากนี้ Katz และคณะ ยังได้รับระดับของความพอใจ (Gratifications) ที่ผู้รับ
สารได้รับจากสื่อประเภทต่างๆ โดยใช้วิธีการคล้ายคลึงกัน คือสร้างมาตรวัดความพึงพอใจที่
สื่อมวลชนแต่ละประเภท ได้แก่ วิทยุโทรทัศน์ วิทยุกระจายเสียง หนังสือพิมพ์ หนังสือและ
ภาพยนตร์ ให้แก่ผู้รับสาร ตัวอย่างมาตรวัดความพอใจ เช่น “โทรทัศน์” สามารถช่วยในการ
สนองความต้องการที่จะรับรู้ข่าวสารความเป็นไปในโลกอย่างไร (1) ช่วยได้มาก (2) ช่วยได้
พอควร (3) ไม่ค่อยช่วยนัก (4) ไม่ได้ช่วยเลย นอกจากนี้ยังถามประกอบด้วยว่า ถ้าสื่อเหล่านี้
ไม่ได้รับความพอใจตามที่ต้องการแล้ว มีอะไรบ้างที่สนองความต้องการเหล่านั้นได้

ถึงแม้ผลของการวิจัยจะพบว่า ชาวอิสราเอลเห็นประโยชน์ของแหล่งสนองความ
พึงพอใจที่ไม่ใช่สื่อ อาทิ ครอบครัว เพื่อนฝูง แต่คนเหล่านี้ก็จัดอันดับว่า สื่อมีส่วนช่วยพอ
สมควร ในการสนองความต้องการต่างๆ โดยเฉพาะบุคคลที่ค่อนข้างสันโดษ ไม่มีการติดต่อ
อย่างใกล้ชิดกับบุคคลอื่นๆ จะเห็นว่า สื่อมีประโยชน์สูงในการตอบสนองความต้องการ Katz
และคณะยังพบว่า สื่อมวลชนช่วยในการสนองความต้องการที่จะหนีสภาพเป็นจริงได้ดี และ
คนที่ให้ความสำคัญต่อความต้องการรักษาสถานภาพของรัฐให้มั่นคง มักจะเห็นว่า สื่อช่วยใน
การสนองความต้องการนี้ได้

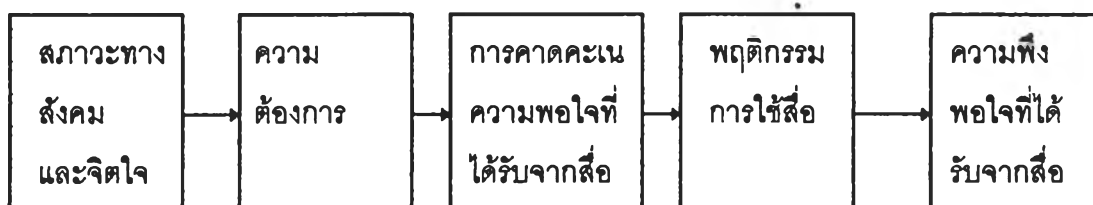
งานวิจัยชิ้นนี้ แม้จะเป็นขั้นพื้นฐาน แต่ก็เป็นแม่แบบของงานวิจัยการใช้สื่อและ
ความพอใจของผู้รับสารในระยะต่อมา การวางรากฐานของทฤษฎีของแบบจำลองนี้ แตกต่าง
กันออกไปบ้าง เมื่อมีผู้วิจัยในแนวนี้เพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตามก็ดี แบบแผนของการศึกษาตามทฤษฎีดัง
กล่าว Katz และคณะได้สรุปไว้ดังนี้

“การศึกษาการใช้สื่อเพื่อประโยชน์และการได้รับความพึงพอใจ คือการศึกษาเกี่ยวกับ
(1) สภาพวะของสังคมและจิตใจที่มีผลต่อ (2) ความต้องการของบุคคล ซึ่งนำไปสู่ (3) การ
คาดคะเนเกี่ยวกับ (4) สื่อและแหล่งที่มาของสาร การคาดคะเนนี้นำไปสู่ (5) ความแตกต่าง

กันในการใช้สื่อและพฤติกรรมอื่นๆ ของแต่ละบุคคลยังผลให้เกิด (6) ความพอใจที่ได้รับจากสื่อ และ (7) ผลอื่นๆ ที่บางครั้งมิได้คาดหมายมาก่อน"

(Katz และคณะ , 1974 : 20 อ้างใน ยุบล เบ็ญจรงค์กิจ , 2534)

แบบจำลองที่ Katz และคณะสร้างขึ้น อาจอธิบายได้ดังนี้คือ สภาพวะของสังคมและจิตใจที่แตกต่างกัน ทำให้มนุษย์มีความต้องการแตกต่างกันไป ความต้องการที่แตกต่างกันนี้ ทำให้แต่ละคนคาดคะเนว่า สื่อแต่ละประเภทจะสนองความพอใจได้ต่างกันไปด้วย ดังนั้น ลักษณะของการใช้สื่อจะต่างกันออกไปด้วย แบบจำลองดังกล่าว อาจเขียนออกมาเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ 1 แบบจำลองการใช้สื่อเพื่อสนองความพึงพอใจ

นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยอื่นที่ได้กล่าวถึงทฤษฎีการใช้สื่อและความพึงพอใจว่า เนื่องจากการวิจัยสื่อสารมวลชนในระยะเริ่มแรก นักวิจัยส่วนใหญ่มักจะมุ่งศึกษาผู้รับสารในฐานะที่เป็นฝ่ายถูกป้อนข่าวสารฝ่ายเดียว แต่ในระยะหลังมีการศึกษาพบว่า ผู้รับสารมิใช่ผู้ถูกกระทำ (Passive) หรือถูกป้อนฝ่ายเดียว แต่มีการกระทำ (Active) หรือมีบทบาทในลักษณะการเลือกสรรแสวงหาและตอบโต้ข่าวสารหรือสิ่งเร้าต่างๆ ที่มีอยู่รอบๆ ตัวในชีวิตประจำวัน ซึ่งแบบอย่างของการแสวงหาข่าวสารนี้ มุ่งที่จะศึกษาตัวผู้รับสาร (Audience) มากกว่าที่จะศึกษาตัวสื่อมวลชนหรือผู้ส่ง (Sender) และตัวข่าวสาร (Message) โดยตรง วิธีการนี้ ศึกษาถึงพฤติกรรมของการแสวงหาข่าวสารของบุคคล ซึ่ง Katz ได้สรุปว่า ในการศึกษาตามแนวทฤษฎีนี้ มีข้อตกลงเบื้องต้นว่า

1. มนุษย์จงใจแสวงหาข่าวสาร ไม่ได้ถูกยัดเยียดให้อ่าน ดู หรือฟัง มนุษย์มีทางเลือกที่จะหลบหลีกข่าวสารได้ถ้าต้องการ

2. การใช้การสื่อสารของมนุษย์มีจุดมุ่งหมาย
3. สื่อสารมวลชนต้องแข่งขันกับสิ่งเร้าอื่นๆ อีกหลายอย่างที่อาจจะตอบสนองความต้องการรู้ของมนุษย์ได้
4. มนุษย์เป็นผู้กำหนดความต้องการของตนเองจากความสนใจ หรือแรงจูงใจที่เกิดขึ้นในกรณีต่างๆ
5. มนุษย์ทุกคนเป็นปัจเจกบุคคลที่มีความต้องการส่วนตัว

การศึกษาวิจัยในเวลาต่อมา มา ดำเนินรอยตามแนวทางของ Katz ในความพยายามที่จะค้นหาเหตุผลหรือแรงจูงใจ หรือความต้องการที่คนบริโภคสื่อ จนกระทั่งพัฒนามาเป็นชุดของตัวแปรความต้องการหรือความพึงพอใจ ในการใช้สื่อหลายแบบ แต่ส่วนใหญ่แล้วก็มี ความคล้ายคลึงกันอยู่และที่น่าสนใจ คือการจำแนกชุดตัวแปรความพึงพอใจของ Blumler (1985) ที่จำแนกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1. ความเพลิตเพลิน (Diversion) ซึ่งจะออกมาในรูปแบบของการใช้สื่อเพื่อหลบหนีปัญหา เพื่อหลีกหนีงานประจำ และเพื่อผ่อนคลายอารมณ์ เป็นต้น
2. มนุษย์สัมพันธ์ (Personal Relations) ใช้สื่อเพื่อให้มีเรื่องราวไปพูดคุยกับผู้อื่น หรือเพื่อให้มีโอกาสใช้เวลาอยู่ร่วมกับคนในครอบครัว เป็นต้น
3. เอกลักษณ์ของปัจเจกบุคคล (Personal Identity) ได้แก่ การอ้างอิงบุคคล (Personal Reference) การค้นหาความจริง (Reality Exploration) และเพื่อให้ได้ข้อมูลมาเป็นแรงเสริมย้ำความเชื่อของตน เป็นต้น
4. การติดตามข่าวสาร (Surveillance)

ในงานเรื่อง Utilization of Mass Communication by Individual ของ Katz , Blumler และ Gurevitch (1974) ได้สรุปข้อตกลงพื้นฐานของทฤษฎีการใช้สื่อมวลชนเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจไว้ 5 ข้อ คือ

1. ผู้รับสารมีลักษณะความเป็นผู้นำ การใช้สื่อส่วนใหญ่ทำไปโดยมีจุดมุ่งหมาย แม้ว่าสภาพแวดล้อมหรือโอกาสมีส่วนให้เกิดการใช้สื่อ ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าการใช้สื่อ นั้น มักจะ ต้องมีการหวังผลเสมอ แต่จะคาดหวังไว้มากน้อยแค่ไหนนั้น

(McQuail , Blumler และ Brown , 1972)

2. ยึดถือผู้รับสารเป็นหลัก กล่าวคือ มองว่าผู้รับสารใช้สื่ออย่างไร โดยมีเจตนา รมณ์อย่างไร ไม่ใช่มองว่าสื่อมีอิทธิพลต่อทัศนคติและพฤติกรรมของผู้รับสารแต่ฝ่ายเดียว

3. เป็นการมองอย่างเปรียบเทียบระหว่างความพึงพอใจที่สามารถหาได้จากสื่อกับ แหล่งอื่นๆ ดังนั้น เมื่อศึกษาจึงต้องเปรียบเทียบถึงวิธีสำรวจอื่นๆ ที่สามารถตอบสนองความ ต้องการด้วย

4. อาจกล่าวว่า บุคคลสามารถอธิบายถึงความสนใจหรือแรงจูงใจของตนเองใน เรื่องต่างๆ ได้

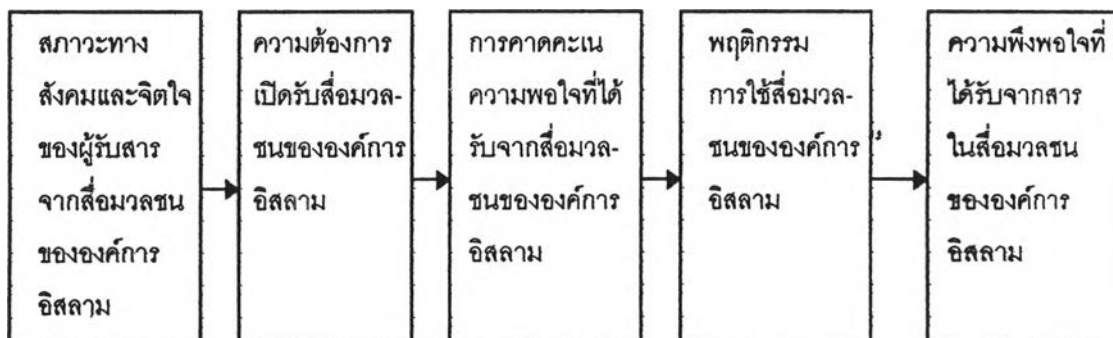
5. ต้องพิจารณาถึงความเกี่ยวข้องและความแตกต่าง ระหว่างทฤษฎีกับ Popular Culture หรือแบบอย่างในการดำรงชีวิตของหมู่คณะ หรือคนส่วนใหญ่ในสังคม

สำหรับข้อตกลงพื้นฐานล่าสุดของทฤษฎีนี้ ได้แก่งานของ Rosengren (1974) ซึ่ง นำหลักการบางอย่างที่สำคัญในงานที่มีอยู่ก่อนมาผนวกกับประเด็นสำคัญๆ จากงานของ หลายๆ คน ได้แก่ Katz , Gurevitch และ Hanch (1974) McQuail และ Gurevitch (1972) Rosengren และ Windahl (1972) สามารถสรุปได้ดังนี้

(1) ผู้รับสารเป็นผู้กระทำซึ่ง (2) ส่วนใหญ่ใช้สื่ออย่างมีจุดมุ่งหมาย (3) และมีการ เปรียบเทียบกับแหล่งอื่นๆ ที่สามารถสนองความต้องการได้ (4) ดังนั้น เมื่อผู้รับสาร เชื่อมโยงความต้องการของตนเข้ากับทางเลือกในการใช้สื่อ (5) การใช้สื่อจึง สามารถทำให้เกิดความพึงพอใจได้ในหลายระดับ (6) แม้ว่าจะไม่สามารถทำนาย รูปแบบของความพอใจได้อย่างเที่ยงตรง โดยอาศัยเนื้อหาของสื่อเพียงอย่างเดียว (7) เนื่องจากลักษณะเฉพาะของสื่อ สามารถทำให้เกิดความพึงพอใจในระดับที่ แตกต่างกันในโอกาสต่างๆ (8) การได้รับความพึงพอใจอาจเกิดจากเนื้อหา เกิดจาก การเปิดรับสื่อ หรือสภาวะแวดล้อมทางสังคม ในขณะที่เปิดรับสื่อ นั้น

(Palmgreen , Wenner and Rosengren , 1974 : 44)

สำหรับการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้ใช้ทฤษฎีการใช้และความพึงพอใจที่ประชาชนได้รับจากการเปิดรับสื่อมวลชนขององค์การอิสลาม จึงกล่าวได้ว่า การใช้และความพึงพอใจของประชาชนผู้รับสารจากสื่อมวลชนขององค์การอิสลาม ขึ้นอยู่กับสภาวะทางสังคมและจิตใจ ความต้องการและทัศนคติ ทำให้ประชาชนมีความต้องการและความคาดหวังแตกต่างกัน ความต้องการและความคาดหวังที่แตกต่างกันนี้ ทำให้แต่ละคนคาดคะเนว่า เนื้อหาในสื่อมวลชนขององค์การอิสลามนั้นจะสนองความพอใจต่างกันไปด้วย ซึ่งจะเขียนเป็นแผนภาพโดยยึดหลักตามแผนภาพที่ 1 ได้ดังนี้

แผนภาพที่ 2 แบบจำลองการเปิดรับสารจากสื่อมวลชนขององค์การอิสลาม เพื่อสนองความพึงพอใจ

ทฤษฎีเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่กล่าวมานี้ ได้นำมาประยุกต์ใช้วิเคราะห์ในส่วนของการประเมินประสิทธิผลจากฝ่ายผู้รับสาร ของสื่อมวลชนที่ใช้ในการเผยแพร่อิสลาม ของมูลนิธิสันติชน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้สื่อมวลชนเพื่อการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนาอิสลามขององค์การอิสลามต่างๆ นั้น ยังไม่เคยมีการทำวิจัยมาก่อน ดังนั้น การสำรวจวรรณกรรมและงานวิจัยเบื้องต้นในที่นี้ จึงต้องนำผลการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของ

หนังสือพิมพ์มุสลิมและการใช้สื่อมวลชนเพื่อการเผยแพร่ศาสนา มาประกอบการศึกษา เพื่อใช้ในการเปรียบเทียบ และบางส่วนก็สามารถนำมาใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นได้ เนื่องจากข้อแตกต่างระหว่างศาสนาอิสลามและคริสต์ศาสนามีเพียงความเชื่อและความศรัทธาเท่านั้น ในส่วนของการใช้สื่อมวลชนเพื่อการเผยแพร่ศาสนานั้น มีลักษณะคล้ายกันในหลักการสำคัญ

งานวิจัยเกี่ยวกับการใช้สื่อมวลชนเพื่อการเผยแพร่ศาสนาเท่าที่ทำการศึกษาแล้ว พบว่ามีดังนี้

1. พรรณพิมล สระโระมาศ (2538) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทของหนังสือพิมพ์มุสลิมในประเทศไทย” ผลการวิจัยพบว่า นอกจากหนังสือพิมพ์ “ทางนำ” ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์มุสลิมที่มียอดจำหน่ายสูงสุดจะมีบทบาทในการเสนอข่าวสารในสังคมมุสลิม สร้างเอกภาพในสังคม เป็นเวทีแสดงความคิดเห็น ให้ความบันเทิง และเป็นสื่อกลางโฆษณาแล้ว ยังมีหน้าที่ในการเผยแพร่หลักการของศาสนาอิสลามโดยแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของอิสลามว่าเป็นระบบแห่งชีวิต (Code of Life) ที่นำมาปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้อีกด้วย ดังนั้นหนังสือพิมพ์มุสลิมจึงมีบทบาทที่แตกต่างจากบทบาทของหนังสือพิมพ์ทั่วไป คือการให้ความสำคัญกับการเผยแพร่หลักการอิสลามและการทำหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ควบคู่กันไป

2. จรียา สมประสงค์ (2536) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การใช้สื่อมวลชนเพื่อการเผยแพร่ศาสนา ขององค์กรสื่อมวลชนคาทอลิกประเทศไทย พ.ศ. 2509-2536” โดยการศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงกลยุทธ์การใช้สื่อมวลชนขององค์กรสื่อมวลชนคาทอลิกประเทศไทย ในการกระทำบทบาทหน้าที่เผยแพร่คริสต์ศาสนา นิกายโรมันคาทอลิก ผลของการศึกษาพบว่าองค์กรสื่อมวลชนคาทอลิกประเทศไทย ถูกกำหนดโดยสถาบันหลักแห่งวาติกัน ให้ทำหน้าที่เผยแพร่อุดมการณ์หลักของสถาบัน โดยใช้สื่อมวลชนเป็นช่องทางเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันคริสต์ศาสนา นิกายโรมันคาทอลิกกับมวลชนในสังคมไทย ภายใต้โครงสร้างการจัดองค์กรในรูปแบบองค์กรอาสาศัมครและดำเนินงานในสถานะองค์กรที่ไม่แสวงผลกำไร

กลยุทธ์การใช้สื่อมวลชนเพื่อการเผยแพร่คริสต์ศาสนา นิกายโรมันคาทอลิกของ องค์การสื่อมวลชนคาทอลิกประเทศไทย กำหนดกรอบของการปฏิบัติงานในรูปแบบของการ ตลาดเพื่อสังคม การใช้สื่อมวลชนเพื่อการเผยแพร่คริสต์ศาสนาจึงเป็นเพียงบทบาทในระดับของการสร้างความตระหนักรู้และก่อให้เกิดความเข้าใจ แต่ยังไม่ถึงระดับการกระตุ้นเร้าให้เกิดความเชื่อ ความศรัทธา หรือการยอมรับอุดมการณ์คริสต์ศาสนา จนกระทั่งเกิดผลในการนำไปปฏิบัติอย่างจริงจัง

จากการศึกษางานวิจัยของจรรยา สมประสงค์ พบว่า สามารถนำข้อมูลเกี่ยวกับการใช้สื่อมวลชนเพื่อการเผยแพร่คริสต์ศาสนา มาใช้เทียบเคียงเกี่ยวกับการใช้สื่อมวลชนของ ศาสนาอิสลามได้ และทำให้รู้ข้อมูลเบื้องต้นว่า การใช้สื่อมวลชนเพื่อการเผยแพร่ศาสนานั้น ยังไม่มีอิทธิพลในระดับกระตุ้นเร้าให้เกิดความเชื่อหรือเปลี่ยนความเชื่อได้มากนัก แต่กลับมีบทบาทในการตอกย้ำความเชื่อเดิมและก่อให้เกิดความเข้าใจมากขึ้นเท่านั้น

3. วิฑูร สินศิริเชวง (2531) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ลักษณะการสื่อสารที่ใช้ในการเผยแพร่ศาสนาขององค์การคริสต์ศาสนาในประเทศไทย” วัตถุประสงค์ของการศึกษาค้นคว้านี้ เพื่อทราบถึงแนวความคิดเรื่องการเผยแพร่ศาสนาขององค์การคริสต์ศาสนาในประเทศไทย ลักษณะของการสื่อสารที่ใช้ในการเผยแพร่ศาสนา และลักษณะกระบวนการตัดสินใจยอมรับความเชื่อเป็นคริสเตียน

จากการศึกษาพบว่า ลักษณะการสื่อสารสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะใหญ่ๆ คือ ลักษณะแรก ไม่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สื่อสารและผู้รับสาร ลักษณะที่สอง มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สื่อสารและผู้รับสาร และลักษณะสุดท้าย มีความสัมพันธ์ระหว่างผู้รับสารและคริสตชน

สื่อบุคคลมีบทบาทสำคัญที่สุดในทุกขั้นตอนของกระบวนการยอมรับความเชื่อต่างๆ ได้แก่ คนในครอบครัว สมาชิกคริสตจักร และเพื่อนคริสเตียน และพบว่า หนังสือธรรมะ คริสเตียนมีบทบาทสูงในขั้นตอนการสร้าง ความเชื่อ และการดำเนินชีวิตคริสเตียน

ค่ายคริสเตียนและกลุ่มเซลล์มีบทบาทสูงในการสร้างทัศนคติ ครูรวีวารศึกษามีบทบาทสูงต่อการดำเนินชีวิตแบบคริสเตียน

จากการศึกษางานวิจัยของวิฑูร สนิศิริเชวง เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยครั้งนี้ โดยได้รู้ถึงลักษณะของการสื่อสารที่ใช้ในการเผยแพร่คริสตศาสนา และบทบาทที่สำคัญของสื่อบุคคลที่ถือว่ามีอิทธิพลมากที่สุด ในการยอมรับความเชื่อในคริสตศาสนา